

А. Г. Куркулааспірант кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ З ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ

Світова фінансова система, на сучасному етапі, перебуває у постійному динамічному розвитку у зв'язку із посиленням глобалізаційних та інтеграційних процесів, збільшенням та прискоренням міжнародних транзакцій, з метою створення конгломератів відбуваються об'єднання капіталів, що в результаті супроводжується підвищенням кількості економічних ризиків, що пов'язані з тіншовими фінансовими операціями. Міжнародні установи постійно намагаються удосконалити та уніфікувати алгоритми системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму. Взаємодія Державної служби фінансового моніторингу України (надалі – ДСФМ) з банківською системою є ключовим аспектом забезпечення фінансової стабільності та запобігання фінансовим злочинам. Кожна з фінансових установ, що здійснює свою діяльність, враховуючи стрімкий розвиток інноваційних та глобалізаційних процесів, не може функціонувати без наявної ефективної системи управління ризиками та співпрацею з ДСФМ. У цій статті проведено дослідження теоретичних питань стосовно взаємодії між державною службою фінансового моніторингу та фінансовими установами. Акцентовано, що банківські установи є лідерами за кількістю клієнтів та обсягом операцій й також є лідерами у застосуванні у своїй діяльності передових технологій, проте використання цих технологій у протиправний спосіб з метою відмивання коштів, отриманих незаконним способом та їх легалізації, є загрозою для такої установи через негативний вплив на репутацію банківської установи. Проведено аналіз законодавчих актів, які регулюють взаємовідносини між Державною службою фінансового моніторингу та фінансовими установами. Розглянуто, з урахуванням міжнародного досвіду, основні форми взаємодії між державною службою фінансового моніторингу та банківськими установами в контексті запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Дослідження проблем взаємодії між Державною службою фінансового моніторингу та фінансовими установами, в першу чергу з акцентом на протидії відмиванню коштів отриманих злочинним шляхом, є постійно змінним й навіть за наявності великої кількості досліджень та публікацій за обраною тематикою, потребує дослідження та вивчення.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, суб'єкт первинного фінансового моніторингу, суб'єкт державного фінансового моніторингу, фінансова операція, кінцевий бенефіціарний власник, кваліфікований електронний підпис.

Постановка проблеми. На сучасному етапі при умовах трансформаційних процесів та наближення законодавства України до міжнародних стандартів гостро постає питання про введення в дію тієї частини норм права, які з урахуванням сучасного стану розвитку нормативно-правової бази та відповідної кон'юнктури будуть прийнятними для України. Так для досягнення сталого економічного розвитку держави, підвищення довіри з боку потенційних міжнародних партнерів та інвесторів й забезпечення економічної безпеки держави, головною

задачею є боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Наслідками вчинення економічних злочинів є підрив економічної та фінансової системи держави, посягання на законні інтереси як на учасників бізнесу у цілому, так і на його окремі елементи. Як правило, грошові кошти, що отримані злочинним шляхом, у подальшому застосовуються в підприємницькій діяльності з метою отримання доходу. Через це, дослідження питання фінансового моніторингу набуває особливої актуальності.

Реалізація ефективного функціонування фінансової системи, що відповідає міжнародним стандартам, є дуже важливим фактором для подальшого розвитку держави. Одним із головних чинників її ефективного функціонування є існування досконалого механізму запобігання злочинам у цій сфері, сфокусованої на їх протидію, а саме на мінімізацію латентності злочинів, передбачених статтями 209 та 209-1 Кримінального кодексу України (КК України). Ці правопорушення у банківській системі, відповідно до проведених досліджень фахівцями, мають дуже високий рівень латентності. Так рівень латентності зазначених злочинів становить 80-90%, а до кримінальної відповідальності притягається максимум 15% осіб. [1, ст. с. 32–33].

Отже, питання взаємодії Державної служби фінансового моніторингу України, суб'єктами державного фінансового моніторингу є важливим важелем у запобіганні та протидії (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, свідчать про актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблем, пов'язаних з питаннями взаємовідносин між ДСФМ та суб'єктами первинного фінансового моніторингу, зокрема банками, щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, приділяли увагу наступні українські та зарубіжні вчені в різних галузях, а саме: О.І. Хараберюш, С.О. Павленко, С.А. Буткевич, Е.С. Дмитренко, О.Ю. Дрозд, Н.А. Литвин [3]. Окрім цього, щодо питання діяльності Держфінмоніторингу свою увагу приділяли А.В. Даниляк, Е. Дмитренко, Т.Б. Стечишин, однак ця проблематика залишається відкритою та потребує детального вивчення.

Мета статті. Аналізування засад взаємодії між ДСФМ та суб'єктами державного фінансового моніторингу, під час запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, потребує вивчення основних засад діяльності, прав та обов'язків, які постають перед ними.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч.1 ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон), Система фінансового моніторингу складається з первинного та державного рівнів. Відповідно до змісту зазначеної статті, до суб'єктів пер-

винного фінансового моніторингу відносяться в тому числі банки, страховики (у тому числі під час здійснення діяльності з перестраховання), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи. Суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України та спеціально уповноважений орган [4].

Загальновідомий факт, що проникнення організованої злочинності в органи влади та управління, банки, небанківські фінансові установи надає їй можливість оперативного отримувати необхідну інформацію. Окрім цього, для легалізації неправомірно отриманих коштів, залучають керівників та службовців банків за певну грошову винагороду. Як результат, працівники банків сприяють злочинним організаціям у дробленні рахунків, використанні банківського рахунку для масових операцій що надходжень та виведення грошових коштів. Завдяки цьому, злочинні організації, маючи інформацію про проведення перевірки банківських рахунків, за декілька місяців до дати перевірки припиняють операції і на рахунках залишаються незначні суми, що не викликають жодної підозри щодо сумнівності проведених банківських операціях [2].

Найрозповсюдженими способами легалізації (відмивання) грошових коштів в Україні є: використання банківських платіжних засобів, використання не банківських електронних систем, використання зовнішньоекономічних операцій із нерезидентами, місце реєстрації яких є офшорні зони. З метою виявлення та блокування зазначених способів, функції фінансового моніторингу на державному рівні покладені на Міністерство цифрової трансформації, Національний банк України, Міністерство юстиції України, Національний банк України [7].

Існуючий такий широкий перелік уповноважених осіб, на яких покладено обов'язок здійснення контролю у визначених в спеціальному законодавстві нормах, створює питання щодо регламентації регулювання процесу взаємовідносин й перш за все, отримання та обробки

даних. У зв'язку з цим, було розроблено та затверджено Наказом Міністерства фінансів України «Порядок електронної взаємодії суб'єктів первинного фінансового моніторингу та Державної служби фінансового моніторингу України». Основною формою є електронна взаємодія з зазначенням таких елементів: 1) файли інформаційного обміну (файли-повідомлення про): – фінансові операції (далі – ФО), – взяття (відмову у взятті) інформації про фінансові операції на облік, – СПФМ, – результати обробки інформації про суб'єкта; файл – запит; файл – відповідь; файл – додаток; файл – квитанція; файл – лист; технологічний файл; тестовий файл; 2) правила формування найменувань файлів; 3) формати інформаційних повідомлень та типів даних інформаційних повідомлень; 4) порядок доставки (приймання/передавання) транспортних файлів; 5) вимоги до захисту інформації. Так, для дотримання норм законодавства СПФМ зобов'язані дотримуватись ризик – орієнтованого підходу, що означає збір інформації про клієнта, встановлення ділових відносин, отримання інформації про фінансові операції [5].

Також слід зазначити, що відповідно до змісту Положення про Державну службу фінансового моніторингу України, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29.07.2015р., серед завдань служби є взаємодія із суб'єктами первинного фінансового моніторингу, яка фактично поділяється на пряму, тобто спрямовану виключно на взаємодію між центральним органом виконавчої влади та СПФМ та непряму, в процесі якої Державний фінансовий моніторинг має відношення до СПФМ й СПФМ зобов'язаний дотримуватись норм Закону, не зважаючи на те, що не перебуває у взаємозалежних відносинах із уповноваженим органом.

Так до прямої взаємодії можна віднести:

1) Держфінмоніторинг, у випадку виявлення порушень діючого законодавства, вживає заходів та повідомляє відповідним суб'єктам державного фінансового моніторингу;

2) в установленому порядку забезпечує зняття та взяття на облік чи поновлення обліку СПФМ;

3) вимоги від СПФМ дотримання визначених чинним законодавством України, що регулюють відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

До непрямої взаємодії можна віднести:

1) Реалізацію державної політики з питань збирання, оброблення та проведення аналізу інформації про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення;

2) Організація реалізації збирання, оброблення та проведення операційного і стратегічного аналізу інформації про фізичних осіб, які підлягають фінансовому моніторингу [6].

Проте й безпосередньо на СПФМ покладаються обов'язки, які тісно взаємодіють з Державним фінансовим моніторингом, при їх виконанні, серед яких:

– забезпечення доступу СДФМ до документів чи інформації, що міститься в них;

– проведення первинного фінансового моніторингу відповідно до вимог, встановлених СДФМ;

– у порядку, встановленому СДФМ, в повному обсязі та своєчасно надавати документи чи інформацію, що стосується виконання СПФМ, у цій сфері, вимог законодавства [8].

До інших зобов'язань, щ покладені на СПФМ відносяться: облік у Держфінмоніторингу, призначення та звільнення відповідального працівника; призначення особи, яка буде виконувати обов'язки відповідального працівника у разі його відсутності та інші зобов'язання, пов'язані з реалізацією політики фінансового контролю.

З метою удосконалення механізмів реалізації політики фінансового контролю, Держфінмоніторингом розробляються відповідні методичні рекомендації з питань дотримання різними СПФМ норм законодавства про фінансовий моніторинг, наприклад суб'єктами підприємницької діяльності, що надають посередницькі послуги під час здійснення купівлі-продажу цінних паперів чи нерухомого майна. Так відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації фінансового моніторингу» від 09.09.2020 р. № 850, першочерговою дією є постановлення СПФМ на облік Держфінмоніторингу [9]. В результаті формується довідка про обліковий ідентифікатор (документ встановленого зразка), який надається за вимогою СПФМ, що став у Держфінмоніторингу на облік, та використовується для направлення запитів до відповідних державних органів стосовно ідентифікації клієнтів. Надалі,

під час здійснення діяльності, СПФМ зобов'язаний виявляти фізичних осіб, здійснювати їх реєстрації та повідомляти Держфінмоніторинг. Окрім цього, взятий на облік суб'єкт первинного фінансового моніторингу, зобов'язаний інформувати уповноважений орган про відмову від встановлення ділових відносин з клієнтом а також надає відомості на запит уповноваженого органу, що пов'язані чи можуть бути пов'язаними з протиправною діяльністю, яка визначена Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [4].

Взаємодія проявляється між СПФМ та СДФМ у встановленні основних вимог для:

- проведення контролю за фізичними особами, які є клієнтами СПФМ;
- формування правил щодо обліку та подання інформації;
- підтримання відносин з клієнтами та актуалізація їх даних;
- перевірки клієнтів з метою встановлення даних про кінцевого бенефіціарного власника.

Також на законодавчому рівні затверджено Порядок обміну інформацією з питань фінансового моніторингу, який затверджено наказом Міністерства фінансів України від 04.06.2021р. Більш чітко встановлюються механізми інформаційної взаємодії між СПФМ та СДФМ, а саме створення електронного кабінету з метою визначення структури, форми повідомлень, отримання/подання СПФМ необхідної для її обліку, інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу [4].

Тобто, вищевказаний Порядок обміну інформацією з питань фінансового моніторингу вводить такі поняття як е-кабінету, кваліфікований електронний підпис (далі – КЕП) для юридичних та фізичних осіб, файл – квитанція, технічний адміністратор е-кабінету. Для взаємобміну використовується створений особистий кабінет, що здійснюється за допомогою КЕП суб'єкта, так суб'єкт має змогу ознайомитися та використовувати шаблони повідомлень, здійснювати їх формування, отримувати доступ до раніше збережених повідомлень та наданої інформації від уповноваженого органу. Функціонування е-кабінету шляхом використання визначених форм для заповнення провадиться завдяки підписанню засобами КЕП. Необхідно підкреслити, що об'єктом інформаційного обміну є такі повідомлення про:

- діяльність пов'язану з ризиками;
- СПФМ з ідентифікуючими відомостями;
- відмінності з даними про кінцевих бенефіціарних власників;
- про результати обробки отриманих відомостей;
- запит;
- відповідь.

Стосовно міжнародного співробітництва України у боротьбі зі злочинністю, пов'язаною з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, існує велика кількість законодавчих актів та міжнародних угод, які у сукупності формують засади зовнішньої політики держави у сфері протидії злочинності. Так статтею 2 Закону України «Про національну безпеку України» визначається правова основа державної політики у сферах національної безпеки і оборони, яку становлять Конституція України, цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання Конституції та законів України інші нормативно-правові акти. Стаття 24 Закону України «Про національну безпеку України» зазначає, що Міжнародне співробітництво з питань національної безпеки є однією з форм реалізації державної політики у сфері національної безпеки і спрямовується на захист національних інтересів України; Засади міжнародного військово-технічного співробітництва визначаються законодавством України; Міжнародне співробітництво з питань національної безпеки здійснюється під загальним керівництвом Президента України [10].

У більшості держав, для здійснення контролю за фінансовими інститутами, для збирання, аналізу та передачі інформації про операції, які підлягають фінансовому моніторингу, створені споріднені органи, які у міжнародній практиці отримали назву органів фінансової розвідки. У США – це Департамент із посилення боротьби з фінансовими злочинами; у Канаді – Центр аналізу фінансових операцій; у Японії – Японський офіс фінансової розвідки; у Греції – Спеціальний комітет боротьби з відмиванням грошей; в Аргентині – Комітет з фінансової інформації; у Бразилії – Рада з контролю за фінансовою діяльністю; у Мексиці – Генеральний директорат для розслідування транзакцій і Агентство боротьби з відмиванням грошей; у Бельгії – Сектор оброблення фінансової

інформації [11]. Особливістю таких органів є функціонування не тільки в якості органів виконавчої влади, але й у якості адміністративних органів, наприклад США, Австрія, Мексика, Аргентина [12].

Висновки. Отже, взаємовідносини між Державною службою фінансового моніторингу з фінансовими установами мають велику значимість у реалізації політики щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що проявляється в прямій та опосередкованій формах. Як ми бачимо, нормативно правова база постійно розвивається у зв'язку із необхідністю контролю за фінансовими операціями та протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам національної безпеки держави. З метою ефективної взаємодії між СПФМ та СДФМ, необхідне постійне та оперативне усунення будь-яких виникаючих правових колізій, в тому числі використовуючи міжнародний досвід.

На тлі постійного та динамічного розвитку світової фінансової системи, до якої безпосередньо відноситься й фінансова система України, фактично, поза увагою законотворців залишаються питання щодо легалізації криптовалюти. На сьогоднішній день минуло 13 років з того часу, як вперше в світі було здійснено купівлю товару за віртуальну розрахункову не фіатну валюту, проте у правовому полі діючі законодавчі акти України що регулюють обіг віртуальних активів та їх оподаткування відсутні.

Проте, вже сьогодні в Україні можна придбати нерухомість за криптовалюту. У нотаріально посвідчених договорах зазначається сума у національній валюті, що на час оформлення правочину, дорівнює сумі обраної валюти чи USDT (стейблкоїн-віртуальна валюта, яка має курс долару США), ETH BTC – найпопулярніші криптовалюти. Судова практика свідчить про законність таких правочинів, оскільки договір – це двостороння угода, що базується на досягненні цілі, що пов'язана із настанням певної події, що може означати передачу грошових коштів, виконання певних дій чи інше.

Але як СПФМ перевіряти походження віртуальних грошових коштів (криптовалюти) чи як перевіряти власника криптовалюти, на законодавчому рівні відсутній діючий алгоритм.

Для взаємодії державної служби фінансового моніторингу та фінансовими установами в контексті контролю операцій із використан-

ням нефіатних валют, повинні бути саме окремо створені та затверджені нормативно-правові акти, оскільки специфіка динамічності змін та розвитку безготівкових операцій із використанням криптовалюти не дозволяє здійснити тільки імплементацію декількох статей до вже існуючих нормативно-правових актів.

Подальші наукові дослідження повинні бути націлені на розробку системи адміністративних та організаційних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також удосконалення регулювання фінансового контролю та моніторингу як засобів протидії тіншової економіки України з урахуванням міжнародного досвіду.

Список використаної літератури:

1. Чернявський С.С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 257 с.
2. Сухонос В.В. Взаємодія прокуратури із суб'єктами фінансового моніторингу. Вісник прокуратури. 2010. № 12. С. 30–35.
3. Литвин Н.А. Щодо форм взаємодії між Державною службою фінансового моніторингу України та Національним антикорупційним бюро України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2019. Випуск № 39. С. 38–41. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc39/10.pdf>.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n170>.
5. Про затвердження Порядку електронної взаємодії суб'єктів первинного фінансового моніторингу та Державної служби фінансового моніторингу України: Наказ міністерства фінансів України від 24.11.2015 № 1085. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1593-15#Text>.
6. Офіційний інтернет-сайт Державної служби фінансового моніторингу. URL: <http://www.sdfm.gov.ua/>.
7. Користін О. Є., Чернявський С. С. Протидія відмиванню коштів в Україні. Правові та організаційні засади правоохоронної діяльності: навч. посібник / Київський національний ун-т внутрішніх справ; Проект Ради Європи з питань боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму в Україні MOLI-UA-2. – К. : КНТ, 2009. С. 396-426.

8. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text>.
9. Деякі питання організації фінансового моніторингу: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 р. № 850. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2020-%D0%BF#Text>.
10. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
11. Буткевич С.А. Адміністративно-правовий статус Державного комітету фінансового моніторингу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2009. 19 с.
12. Турко Р.Ф. Аналіз досвіду Сполучених Штатів Америки та Німеччини у боротьбі з відмиванням доходів, здобутих незаконним шляхом, за допомогою банківської системи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. №. 21.4. С. 268–275.

Kurkula A. H. Theoretical and legal foundations of interaction between the state financial monitoring service and the banking system

The global financial system at the present stage is undergoing constant dynamic development due to the intensification of globalization and integration processes, the increase and acceleration of international transactions, and the consolidation of capital to create conglomerates. This, in turn, is accompanied by an increase in economic risks associated with shadow financial operations. International institutions are continuously striving to improve and standardize algorithms for countering money laundering and terrorist financing.

The interaction of the State Financial Monitoring Service of Ukraine (hereinafter referred to as the SFMS) with the banking system is a key aspect of ensuring financial stability and preventing financial crimes. Each financial institution, operating in the context of rapid innovation and globalization, cannot function effectively without an efficient risk management system and cooperation with the SFMS.

This article examines theoretical issues related to the interaction between the SFMS and financial institutions. It emphasizes that banking institutions, being leaders in the number of clients and volume of operations, as well as in the application of advanced technologies, face the threat of these technologies being used unlawfully for money laundering and legalization of illegally obtained funds. This poses a reputational risk to banks.

The article analyzes legislative acts regulating the relationship between the SFMS and financial institutions and considers, taking into account international experience, the main forms of interaction between the SFMS and banking institutions in the context of preventing and countering money laundering.

Researching the problems of interaction between the SFMS and financial institutions, particularly with a focus on countering money laundering, remains a dynamically evolving field. Despite the abundance of studies and publications on this topic, further research and study are needed.

Key words: *financial monitoring, primary financial monitoring entity, state financial monitoring entity, financial transaction, ultimate beneficial owner, qualified electronic signature.*